



## **Opšti komentar br. 5 Komiteta za prava osoba sa invaliditetom**

**Član 19:** Samostalan  
život i uključivanje u zajednicu

# **Opšti komentar br. 5 Komiteta za prava osoba sa invaliditetom**

## **Član 19: Samostalan život i uključivanje u zajednicu**

Nacionalna organizacija osoba sa  
invaliditetom Srbije



Izdavač: Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom  
Srbije

Za izdavača: Ivanka Jovanović

Urednik: Dr Damjan Tatić

Prevod: Olivera Nićiforović Babić

Dizajn i tehnički prelom: Kreativni studio kvART

Štampa: Kreativni studio kvART

Tiraž: 50 komada

Beograd, decembar 2017. Godine

Priručnik je štampan uz finansijsku podršku Ministarstva  
za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna  
pitanja, Sektora za zaštitu osoba sa  
invaliditetom

## **PREDGOVOR**

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom temelji se na načelima poštovanja urođenog dostojanstva osoba sa invaliditetom i individualne autonomije ovih osoba. Individualna autonomija osobe sa invaliditetom podrazumeva i pravo te osobe da bira gde će, sa kim i kako živeti, kao i njeno pravo da živi samostalno i da bude uključena u lokalnu zajednicu. Za ostvarivanje ovih prava mnogim osobama sa invaliditetom neophodni su servisi podrške, poput personalnih asistenata. Sistem socijalne zaštite i usluga u zajednici moraju biti dostupne osobama sa invaliditetom, a takođe mora postojati razgranata mreža raznovrsnih usluga u zajednici koje će osobama sa invaliditetom nužno pružiti istinsku mogućnost izbora.

Mogućnost pojedinca sa invaliditetom da pristupi opštim uslugama socijalne zaštite ili da koristi određeni individualizovan servis podrške jeste ljudsko pravo tog pojedinca, sistemski uređeno propisima. Nikada ne bi smeli da tolerišemo pogrešno mišljenje da je pružanje ovih usluga pitanje dobre volje nekog donosioca odluke. Opšti komentar broj 5 Komiteta Ujedinjenih nacija za prava osoba sa invaliditetom u vezi člana 19 Konvencije - Samostalni život i uključenost u zajednicu, pruža jasne smernice kako organima javne vlasti i na republičkom i lokalnom nivou, tako i samim osobama sa invaliditetom, njihovim porodicama i organizacijama. Svrha opštih komentara komiteta UN jeste da daju tumačenje naročito važnih odredbi konvencija o ljudskim pravima i pomognu državama da što bolje i efikasnije sprovedu međunarodne ugovore koje su potpisale.

Tako Opšti komentar broj 5 Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom podseća države na obavezu razvijanja servisa podrške osobama sa invaliditetom u sredinama gde one žive, pokretanje procesa deinstitucionalizacije, individualizovan pristup korisniku usluge, uz uvažavanje i poštovanje potreba i prava korisnika, stalno osnaživanje osoba sa invaliditetom i njihovih porodica, ulaganje odgovarajućih sredstava u servise podrške, standardizaciju i kontrolu kvaliteta usluga. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti ženama i deci sa invaliditetom, kao i onim osobama sa invaliditetom koje imaju visok stepen potrebe za podrškom u obavljanju svakodnevnih aktivnosti.

Prevođenjem ovog Opšteg komentara Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije nastavljaju partnerski odnos i plodnu saradnju na promovisanju i sprovođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i daljem unapređivanju položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji. Verujemo da će ova brošura koristiti i samim pružaocima usluga socijalne zaštite, kao i osobama sa invaliditetom koje te usluge koriste. Brošura će pružiti značajne informacije i teoretičarima, istraživačima i svima koji proučavaju oblasti ljudskih prava i socijalne zaštite. Ona će dati vredne smernice, biti izvor znanja i nova inspiracija za preguća usmerena na puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u našem društvu.

U Beogradu, decembra 2017

Zoran Đorđević  
Ministar za rad, zapošljavanje,  
boračka i socijalna pitanja



# SADRŽAJ

- 7. **Uvod**
- 11. **Normativni sadržaj člana 19**
- 19. **Obaveze država ugovornica**
- 21. Obaveza poštovanja
- 22. Obaveza zaštite
- 23. Obaveza ispunjenja
- 26. **Povezanost sa ostalim odredbama Konvencije**
- 33. **Sprovođenje na nacionalnom nivou**

## **Komitet za prava osoba sa invaliditetom**

### **Osamnaesta sednica**

14–31. avgust 2017.

Tačka 8 predloženog dnevnog reda

### **Opšti komentari**

## **Opšti komentar o članu 19: Samostalan život i uključivanje u zajednicu**

### **I. Uvod**

1. Osobama sa invaliditetom je kroz istoriju uskraćivan lični i individualni izbor, kao i kontrola u svim oblastima života. Za mnoge od njih pretpostavljalo se da su nesposobni za samostalan život u zajednicama koje su sami odabrali. Podrška je nedostupna ili je vezana za određeno uređenje života, a infrastruktura zajednice nije univerzalno dizajnirana. Sredstva se ulažu u institucije umesto u razvoj mogućnosti za osobe sa invaliditetom koje bi ih osposobile za samostalan život u zajednici. To dovodi do napuštanja, zavisnosti od porodice, institucionalizacije, izolacije i segregacije.

2. Član 19 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom svim osobama sa invaliditetom priznaje jednako pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu uz slobodu izbora i kontrole svog života. Utemeljen je na osnovnom principu o ljudskim pravima da su sva ljudska bića rođena jednaka kada je reč o dostojanstvu i pravima, te da svačiji život ima jednaku vrednost.

3. Član 19 ističe da su osobe sa invaliditetom istovremeno subjekti prava i nosioci prava. Opšti principi Konvencije (član 3), naročito poštovanje urođenog dostojanstva, individualne samostalnosti i nezavisnosti (član 3 (a)), i puno i efikasno učešće i uključivanje u društvo (član 3 (c)), predstavljaju temelje prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Ostali principi utvrđeni u Konvenciji takođe su neophodni za tumačenje i primenu člana 19.

4. Samostalan život i uključenost u život zajednice su kroz istoriju kao ideje poticale od osoba sa invaliditetom koje su preuzimale kontrolu nad željenim načinom života stvarajući snažne oblike podrške kao što je personalna asistencija i zahtevajući da objekti u zajednici budu u skladu sa principima univerzalnog dizajna.

5. U Preambuli Konvencije države ugovornice potvrdile su da mnogo osoba sa invaliditetom žive u siromaštvu i naglasile neophodnost rešavanja negativnog uticaja siromaštva. Cena socijalne isključenosti je visoka jer nameće zavisnost i samim tim se sukobljava sa slobodama pojedinca. Socijalna isključenost takođe prouzrokuje stigm, segregaciju i diskriminaciju, što može dovesti do nasilja, iskorištavanja, zlostavljanja zajedno sa negativnim stereotipima koji su uključeni u proces marginalizacije osoba sa invaliditetom. Politike i konkretni akcioni planovi za socijalnu inkluziju osoba sa invaliditetom, uključujući i promovisanje njihovog prava na vođenje samostalnog života (član 19), predstavljaju isplativ mehanizam za obezbeđivanje njihovog uživanja prava, održiv razvoj i smanjivanje siromaštva.

6. Ovaj Opšti komentar ima za cilj da pomogne državama ugovornicama u njihovoj primeni člana 19 i ispunjavanju obaveza iz Konvencije. To se prvenstveno odnosi na obaveze da se svakom pojedincu obezbedi uživanje prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu, ali i na povezanost sa ostalim odredbama. Član 19 ima istaknutu ulogu kao jedan od najširih i najsveobuhvatnijih članova Konvencije, pa se mora smatrati sastavnim elementom u primeni svih ostalih članova Konvencije.

7. Član 19 obuhvata građanska, politička, kao i ekonomska, socijalna i kulturna prava i predstavlja primer međusobne povezanosti, međusobne zavisnosti i nedeljivosti svih ljudskih prava. Pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu može se ostvariti samo ako su ispunjena sva ekonomska, građanska, socijalna i kulturna prava ustanovljena u ovom normativu. Međunarodno zakonodavstvo o ljudskim pravima nameće obaveze koje imaju trenutno dejstvo, kao i one koje se mogu realizovati postepeno. Potpuna realizacija takođe zahteva strukturne promene koje se mogu obaviti u fazama, bez obzira na to da li su u pitanju građanska, politička, socijalna, ekonomska ili kulturna prava.

8. Član 19 odražava raznolikost kulturoloških pristupa ljudskom životu i sprečava da njegov sadržaj stvori predrasude prema određenim kulturnim normama i vrednostima. Samostalan život i uključivanje u zajednicu su koncepti ljudskog života širom sveta primenjeni u kontekstu invaliditeta. Oni podrazumevaju izražavanje slobode izbora i kontrole nad odlukama koje utiču na nečiji život, sa maksimalnim nivoom samoopredeljenja i međuzavisnosti u okviru društva. Ostvarivanje ovog prava mora biti efikasno u različitim ekonomskim, socijalnim, kulturnim i političkim kontekstima. Pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu odnosi se na sve osobe sa invaliditetom, bez obzira na rasu, boju kože, poreklo, pol, trudnoću i materinstvo, građansku situaciju, porodičnu situaciju ili situaciju sa negovateljem, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, jezik, veroispovest, političko ili neko drugo mišljenje, nacionalno, etničko, urođeno ili socijalno poreklo,



status migranta, azilanta ili izbeglice, povezivanje sa pripadnikom nacionalne manjine, ekonomskim statusom ili imovinom, zdravstveno stanje, genetsku ili neku drugu predispoziciju u odnosu na bolest, rođenje i starost, ili na bilo koji drugi status.

9. Pravo iz člana 19 duboko je ukorenjeno u međunarodnom zakonodavstvu o ljudskim pravima. Opšta deklaracija o ljudskim pravima u članu 29 (1) naglašava međuzavisnost ličnog razvoja pojedinca i socijalnog aspekta pripadništva zajednici: „Svako ima obaveze prema zajednici koja jedino omogućava slobodno i puno razvijanje njegove ličnosti“. Član 19 počiva na građanskim i političkim, kao i ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Naime, pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora sopstvenog prebivališta (član 12 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima), pravo na adekvatan životni standard, uključujući adekvatnu odeću, hranu i smeštaj (član 11 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i pravo na osnovnu komunikaciju predstavljaju temelj za pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Sloboda kretanja, adekvatan životni standard, kao i sposobnost razumevanja i posedovanja ličnih preferencija, izbora i odluka i mogućnost da ih ostali razumeju, predstavljaju neophodne uslove za ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti.<sup>2</sup>

10. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama ističe ravnopravnost žena i muškaraca i osuđuje sve oblike diskriminacije nad ženama (član 1). Ova Konvencija potvrđuje ravnopravnost žena i muškaraca i u vezi sa pravnim pitanjima, uključujući pravnu sposobnost i mogućnosti korišćenja te sposobnosti (član 15 (2)). Ona takođe zahteva od država ugovornica da priznaju ista prava u pogledu zakona koja se odnose na kretanje osoba i slobodu izbora sopstvenog mesta boravka i prebivališta (član 15 (4)).

11. Član 9 (1) Konvencije o pravima deteta zahteva da države ugovornice „obezbede da dete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti, uz sudski nadzor, odrede u skladu sa važećim zakonom i postupkom, da je takvo odvajanje neophodno u najboljem interesu deteta“. Države ugovornice koje su usvojile ovu Konvenciju „pružiće odgovarajuću pomoć roditeljima ili zakonskim starateljima u ostvarivanju odgovornosti za po-dizanje deteta“, što je zagantovano u članu 18 (2). Osim toga, član 20 predviđa da „detetu koje je privremeno ili stalno lišeno porodične sredine ili kome, u nje-govom najboljem interesu, ne može biti dopušteno da u takvoj sredini ostane, imaće pravo na posebnu zaštitu i pomoć države“ (član 20 (1)), te da će „države ugovornice u skladu sa svojim nacionalnim zakonima obezbediti alternativnu brigu za takvo dete“ (član 20 (2)). Alternativna briga obezbeđena na osnovu ivaliditeta bila bi diskriminatorna.

<sup>2</sup> Opšta deklaracija o ljudskim pravima, član 22; Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 27, stav 1; Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 4, stav 7.

12. Član 23 (1) takođe predviđa da sva deca sa invaliditetom treba da uživaju dostojanstven život u uslovima koji obezbeđuju samopouzdanje i olakšavaju njihovo aktivno učešće u zajednici. Komitet za prava deteta izrazio je zabrinutost zbog velikog broja dece sa invaliditetom koja se smeštaju u institucije i pozvao je države ugovornice da kroz programe deinstitucionalizacije podrže njihovu sposobnost da žive u svojoj porodici, proširenoj porodici ili hraniteljskoj po-rodici.<sup>3</sup>

13. Ravnopravnost i nediskriminacija su osnovni principi međunarodnog zakonodavstva o ljudskim pravima i ustanovljeni su u svim glavnim dokumentima o ljudskim pravima. U svom Opštem komentaru br. 5 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava naglašava da se „segregacija i izolacija izazvane nametanjem socijalnih barijera“ smatraju diskriminacijom. Komitet takođe u vezi sa članom 11 ističe da pravo na adekvatan životni standard ne obuhvata samo ravnopravan pristup adekvatnoj hrani, smeštaju i ostalim osnovnim materijalnim zahtevima, već i dostupnost usluga podrške i pomoćnih sredstava i tehnologija koje u potpunosti poštuju ljudska prava osoba sa invaliditetom.<sup>4</sup>

14. Član 19 i sadržaj ovog Opšteg komentara takođe moraju da usmeravaju i podržavaju sprovođenje Nove urbane agende (Habitat III) i biti sastavni deo Agende o razvoju i ciljeva održivog razvoja do 2030. Nova urbana agenda zalaže se za viziju gradova i ljudskih naselja u kojima će sve osobe uživati ista prava i prilike, promovišući na taj način inkluzivne, pravedne, bezbedne, zdrave, dostupne, pristupačne, otporne i održive gradove i ljudska naselja. U vezi sa članom 19 Konvencije, od posebnog značaja su ciljevi održivog razvoja pod 10.2, jačanje i promocija socijalne, ekonomske i političke inkluzije za sve, i pod 11.1, obezbeđivanje pristupa adekvatnom, bezbednom i pristupačnom smeštaju i pristupačnim uslugama za sve.

15. Tokom poslednje decenije Komitet za prava osoba sa invaliditetom primetio je napredak u primeni član 19a. Međutim, Komitet je prepoznao jaz između ciljeva i duha člana 19 s jedne strane i obima njegove primene s druge strane. Ovo su neke od preostalih prepreka:

(a) Uskraćivanje poslovne sposobnosti, bilo putem formalnih zakona i prakse ili de facto odlučivanjem o uređivanju života u ime nosioca prava-osobe sa invaliditetom;

(b) Neadekvatnost šema socijalne podrške i zaštite u obezbeđivanju samo-stalnog života u zajednici;

(c) Neadekvatnost zakonskih okvira i budžetskih izdvajanja koja za cilj imaju pružanje personalne asistencije i individualizovane podrške;

<sup>3</sup> Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 9 (2006) Prava dece sa invaliditetom, CRC/C/GC/9, 27. februar 2007, stav 47

<sup>4</sup> Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 5, stav 15 i stavovi 48-49.

- (d) Fizička i regulatorna institucionalizacija, uključujući i decu, i prisilni tretman u svim svojim oblicima;
- (e) Nedostatak strategija i planova deinstitucionalizacije i stalnih investicija u režime institucionalne zaštite;
- (f) Negativni stavovi, stigma i stereotipi koji osobama sa invaliditetom sprečavaju uključivanje u zajednicu i dobijanje dostupne pomoći;
- (g) Pogrešne predstave o pravu na samostalan život u zajednici;
- (h) Nedostatak dostupnih, prihvatljivih, pristupačnih, raspoloživih i prilagođenih usluga i objekata, kao što su prevoz, zdravstvena zaštita, škole, javni prostori, stambeni prostor, pozorišta, bioskopi, roba i usluge i javne zgrade;
- (i) Nedostatak adekvatnih nadzornih mehanizama koji bi obezbedili odgovarajuću primenu člana 19, uključujući učešće organizacija koje predstavljaju osobe sa invaliditetom;
- (j) Nedovoljno uključivanje pitanja invaliditeta u okviru opštih budžetskih izdvajanja; i
- (k) Neodgovarajuća decentralizacija koja dovodi do raskoraka između lokalnih vlasti i neravnopravnih šansi za samostalan život u zajednici u datoj državi ugovornici.

## **II. Normativni sadržaj člana 19**

### **A. Definicije**

16. U ovom Opštem komentaru upotrebljene su sledeće definicije:

- (a) Samostalan život: Samostalan život znači da su pojedincima sa invaliditetom obezbeđena sva neophodna sredstva koja im omogućavaju izbor i kontrolu nad sopstvenim životom i donošenje svih odluka koje se odnose na njihov život. Lična samostalnost i samoopredeljenje su osnovi za samostalan život, uključujući pristup prevozu, informacijama, komunikaciji i personalnoj asistenciji, mesto boravka, svakodnevnu rutinu, navike, pristojno zaposlenje, lične

odnose, odeću, hranu, higijenu i zdravstvenu zaštitu, verska, kulturna, seksualna i reproduktivna prava. Ove aktivnosti povezane su sa razvojem identiteta i ličnosti osobe: gde živimo, sa kime, šta jedemo, da li volimo da spavamo do kasno ujutru ili da kasno ležemo, da li volimo da vreme provodimo u zatvorenom prostoru ili napolju, da na stolu imamo stolnjak i sveće, da držimo ljubimce ili da slušamo muziku. Te radnje i odluke predstavljaju ono što smo. Samostalan život je suštinski deo samostalnosti i slobode svake osobe i ne podrazumeva da neko živi sam. Ne treba ga tumačiti samo kao sposobnost samostalnog obavljanja svakodnevnih aktivnosti. Umesto toga, samostalan život treba posmatrati kao slobodu izbora i kontrole, zajedno sa poštovanjem urođenog dostojanstva i individualne nezavisnosti u skladu sa članom 3 (a) Konvencije. Samostalnost kao oblik lične nezavisnosti znači da osobi sa invaliditetom nije uskraćena mogućnost izbora i kontrole u pogledu ličnog načina života i svako-dnevnih aktivnosti.

(b) Uključenost u zajednicu: Pravo na uključivanje u zajednicu odnosi se na princip potpune i efikasne inkluzije i učešća u društvu, kao što je predviđeno, na primer, u članu 3 (c) Konvencije. To podrazumeva vođenje ispunjenog društvenog života i pristup svim uslugama koje se nude javnosti, kao i uslugama podrške koje se nude osobama sa invaliditetom u cilju njihove potpune uključenosti i učešća u svim sferama društvenog života. Te usluge mogu, između ostalog, da obuhvate smeštaj, prevoz, kupovinu, obrazovanje, zaposlenje, rekreaciju i sve ostale olakšice i usluge koje se nude javnosti, uključujući i društvene medije. Ovo pravo obuhvata i pristup svim merama i događajima u političkom i kulturnom životu u zajednici, uključujući i javna okupljanja, sportske događaje, kulturne i verske festivale i sve ostale aktivnosti u kojima osoba sa invaliditetom želi da učestvuje.

(c) Uređivanje samostalnog života: I samostalan život i uključenost u zajednicu odnose se na uređenje života van institucija za smeštaj bilo koje vrste. Tu nije reč „samo“ o životu u određenoj zgradi ili okruženju već, pre svega, o gubi-tku ličnog izbora i samostalnosti usled nametanja određenog načina ili uređenja života. Ni velike institucije sa više od stotinu štićenika, ali ni manji domovi sa grupama od pet do osam pojedinaca, pa čak ni individualni domovi, ne mogu se klasifikovati kao samostalno uređen život ukoliko sadrže neke druge elemente koji ih definišu kao institucije ili institucionalizaciju. Iako se institucionalizovano okruženje može razlikovati po veličini, nazivu i organizaciji, postoje određeni elementi koji ga definišu, na primer: obavezno deljenje osobe koja pomaže u obavljanju svakodnevnih aktivnosti sa ostalima i nepostojeći ili ograničen uticaj na to čija pomoć mora da se prihvati, izolacija i segregacija iz nezavisnog života u zajednici, nedostatak kontrole nad svakodnevnim odlukama, nedostatak izbora o osobama sa kojima će se živeti, krutost rutine bez obzira na ličnu volju i pre-

ferencije, identične aktivnosti na istom mestu za grupu osoba pod određenim nadzorom, zaštitnički (paternalistički) pristup u obezbeđivanju usluga, nadziranje životnog uređenja, a obično i nesrazmera u broju osoba sa invaliditetom koje žive u istom okruženju. Institucionalno okruženje može da osobama sa invaliditetom omogući izvestan stepen izbora i kontrole, ali je taj izbor ograničen na određene oblasti života i ne menja segregacioni karakter institucija. Poli-tike deinstitucionalizacija stoga zahtevaju sprovođenje strukturnih reformi koje prevazilaze zatvoreno institucionalno okruženje. Veliki ili mali zajednički domovi naročito su opasni po decu jer za njih ne postoji zamena za neophodan rast u porodici. Institucije „slične porodici“ i dalje su institucije i ne mogu da zamene porodičnu brigu.

(d) Personalna asistencija: Personalna asistencija odnosi se na ljudsku podršku usmerenu na osobu/„korisnika“ i dostupnu osobama sa invaliditetom. Personalna asistencija je alatka za samostalan život. Iako oblici lične pomoći mogu da variraju, postoje određeni elementi koji je izdvajaju od običnih vrsta lične pomoći, pre svega:

(i) Finansijska sredstva za ličnu pomoć moraju se obezbediti na osnovu personalizovanih kriterijuma, uzimajući u obzir standarde ljudskih prava za pristojno zaposlenje. Finansijska sredstva treba da kontroliše i dobija osoba sa invaliditetom koja će ih upotrebiti za plaćanje sve neophodne pomoći. Finansiranje se zasniva na proceni individualnih potreba i na individualnim životnim okolnostima. Individualizovane usluge ne smeju da dovedu do smanjivanja budžeta i/ili do povećane lične obaveze plaćanja;

(ii) Uslugu kontroliše osoba sa invaliditetom, što znači da ta osoba može da ugovorom dobije uslugu od raznih pružalaca usluga ili da postupa kao poslodavac. Osobe sa invaliditetom imaju opciju da specijalno prilagode svoje sopstvene usluge, tj. da dizajniraju uslugu i odluče ko, kako, kada, gde i na koji način obezbeđuje uslugu, te da upute i usmere pružaoce usluga;

(iii) Personalna asistencija je odnos „jedan prema jedan“. Personalne asistente mora da regrutuje, obučava i nadzire osoba kojoj je dodeljena personalna asistencija. Personalni asistenti ne treba da se „dele“ bez pune i slobodne saglasnosti osobe kojoj je dodeljena personalna asistencija. Deljenje asistenta može da ograniči i ometa samoopredeljeno i spontano učešće u zajednici; i

(iv) Samoupravljanje pruženim uslugama. Osobe sa invaliditetom kojima je potrebna personalna asistencija mogu slobodno da odaberu sopstveni stepen lične kontrole nad pruženim uslugama u skladu sa svojim životnim okolnostima i preferencijama. Čak i ako su odgovornosti „poslodavca“ definisane u ugovoru,

osoba sa invaliditetom uvek ostaje u središtu odluka koje se odnose na pomoć, mora da se pita o individualnim preferencijama i da se te preferencije poštuju. Kontrola lične pomoći može se vršiti i podržanim donošenjem odluka.

17. Pružaoci usluga podrške često na pogrešan način opisuju te usluge koristeći izraze „samostalan život“ ili „život u zajednici“, kao i „personalna asistencija“, iako u praksi te usluge ne ispunjavaju zahteve iz člana 19. Obavezni „paketi rešenja“ koji, između ostalog, povezuju dostupnost jedne usluge sa dru-gom, podrazumevaju da zajedno žive dve ili više osoba, ili da se one mogu pružiti samo u specijalnom uređenju života. Na koncept personalne asistencije gde osoba sa invaliditetom nema potpuno samoopredeljenje i samokontrolu treba gledati kao na odstupanje od člana 19. Osobama sa složenim zahtevima u pogledu komunikacije, uključujući i one koje koriste neformalna sredstva komu-nikacije (tj. komunikaciju putem nereprezentativnih načina, uključujući izraz lica, položaj tela i vokalizaciju), mora se omogućiti adekvatna podrška u razvijanju i izražavanju sopstvenih uputstava, odluka, izbora i/ili preferencija koji će biti prihvaćeni i poštovani.

## **B. Član 19, uvodni tekst**

18. Član 19 ponovo potvrđuje nediskriminaciju i priznavanje jednakih prava osoba sa invaliditetom na samostalan život u zajednici. Da bi se ostvarilo pravo na samostalan život, sa izborima koji su ravnopravni sa ostalima, i da bi se posti-glo uključivanje u zajednicu, države ugovornice moraju da preuzmu efikasne i adekvatne mere kako bi olakšale puno uživanje ovog prava i punu inkluziju i učešće osoba sa invaliditetom u zajednici.

19. Ovaj član obuhvata dva koncepta koji se jasno pominju samo u nje-govom naslovu; pravo samostalan život i pravo na uključivanje u zajednicu. Dok se pravo na samostalan život odnosi na individualnu dimenziju, kao nega-tivno pravo na svoju emancipaciju bez uskraćivanja pristupa i prilika, pravo na uključivanje u zajednicu zahteva socijalnu dimenziju, kao pozitivno pravo na razvijanje inkluzivnog okruženja. Ovo pravo ustanovljeno u članu 19 obuhvata oba koncepta.

20. Član 19 izričito se odnosi na sve osobe sa invaliditetom. Ne sme da postoji nikakvo celovito ili delimično uskraćivanje u bilo kom „stepenu“ poslovne sposobnosti niti u nivou podrške koje bi osobama sa invaliditetom ukinulo ili ograničilo pravo na nezavisan i samostalan život u zajednici.

21. Kada procene da je osobama sa invaliditetom u velikoj meri neophodne lične usluge, države ugovornice često uzimaju u obzir institucije kao jedino

rešenje, naročito zbog toga što se lične usluge smatraju „suviše skupim“ ili se smatra da su osobe sa invaliditetom „nesposobne“ da žive van institucionalnog okruženja. Osobe sa intelektualnim smetnjama, posebno one sa složenim zahtevima u pogledu komunikacije se, između ostalog, često procenjuju kao nesposobne za život van institucionalnog okruženja. Takvo rezonovanje je suprotno članu 19, koji pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu daje svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na njihov nivo intelektualnih sposobnosti, mogućnosti da same funkcionišu ili na potrebu za podrškom.

22. Sve osobe sa invaliditetom trebalo bi da same odlučuju o aktivnom učešću i pripadnosti nekoj kulturi po sopstvenom izboru, a moraju da imaju isti stepen izbora i kontrole nad svojim životom kao i ostali pripadnici zajednice. Samostalan život nije kompatibilan sa zagovaranjem „prethodno definisanog“ individualnog načina života. Mlade osobe sa invaliditetom ne bi trebalo primoravati da žive u okruženju koje je namenjeno starijim osobama sa invaliditetom i obrnuto.

23. Osobe sa invaliditetom svakog pola poseduju prava i uživaju jednaku zaštitu prema članu 19. Treba preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi se obezbedio pun razvoj, napredak i osnaživanje žena. LGBTQI osobe sa invaliditetom moraju da uživaju jednaku zaštitu prema članu 19 i, samim tim, poštovanje prema njihovim ličnim odnosima. Osim toga, pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu obuhvata zaštitu osoba sa invaliditetom koje pripadaju svakoj staro-snoj grupi, etničkoj grupi, socijalno ugroženoj grupi, jezičkoj i/ili verskoj manjini, kao i migrantima, azilantima i izbeglicama.

### **C. Član 19 (a)**

24. Izbor i odlučivanje o tome kako, gde i sa kime ćemo živeti predstavlja centralnu ideju prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Individualni izbor stoga nije ograničen na mesto boravka, već obuhvata sve aspekte uređenja života neke osobe: dnevni raspored i rutinu, kao i način i stil života te osobe, zajedno sa svim privatnim i javnim sferama na dnevnom i dugoročnom nivou.

25. Osobe sa invaliditetom često ne mogu da imaju izbor zbog nedostatka opcija između kojih bi mogle da biraju. Ovo je slučaj, na primer, kada je neformalna podrška porodice jedina opcija, kada je podrška nedostupna izvan institucija, kada je stambeni prostor nepristupačan ili kada u zajednici nije obezbeđena podrška, kao i kada se podrška pruža samo u specifičnim oblicima prebivališta, poput zajedničkih domova ili institucija.

26. Osim toga, osobama sa invaliditetom nekada nije dozvoljeno da iskažu svoj sopstveni izbor usled nedostatka dostupnih informacija u vezi sa nizom izbora koji im stoje na raspolaganju i/ili usled zakonskih ograničenja proisteklih iz zakona o starateljstvu i sličnim pravnim normativima ili odlukama koji osobama sa invaliditetom ne dozvoljavaju da primene svoju pravnu sposobnost. Čak i ako nisu na snazi formalni zakoni, ostali, na primer porodice, negovatelji ili lokalne vlasti, ponekad kontrolišu i ograničavaju individualne izbore tako što oni donose odluke u ime osoba sa invaliditetom.

27. Pravna ličnost i pravna sredstva su osnov za ostvarivanje samostalnog života osoba sa invaliditetom u zajednici. Zbog toga je član 19 povezan sa priznavanjem i primenom pravne ličnosti i pravne sposobnosti kao što je predviđeno članom 12 Konvencije i dodatno objašnjeno u Opštem komentaru Komiteta br. 1 (2014) o jednakim priznanjem pred zakonom. Isto tako, ovaj član je povezan sa apsolutnom zabranom lišavanja slobode na osnovu invaliditeta koja je predviđena članom 14 i razrađena u pratećim smernicama.

#### **D. Član 19 (b)**

28. Individualizovane usluge podrške moraju se smatrati pravom, a ne oblikom medicinske, socijalne ili dobrotvorne zaštite. Za mnoge osobe sa invaliditetom pristup određenom broju individualizovanih usluga podrške je preduslov za samostalan život u zajednici. Osobe sa invaliditetom imaju pravo da odaberu usluge i pružaoce usluga u skladu sa sopstvenim zahtevima i ličnim preferencijama, a individualizovana podrška treba da je dovoljno fleksibilna kako bi se prilagodila zahtevima „korisnika“, a ne obrnuto. Ovo pred države ugovornice stavlja obavezu obezbeđivanja dovoljnog broja kvalifikovanih specijalizovanih lica koja mogu da prepoznaju praktična rešenja za prepreke u vezi sa samostalnim životom u zajednici u skladu sa zahtevima i preferencijama pojedinca.

29. Tačka (b) objašnjava razne individualizovane usluge koje se svrstavaju u ovu kategoriju usluga podrške. One nisu ograničene samo na usluge u okviru kuće već treba da se obuhvate i sfere zaposlenja, obrazovanja ili političkog i kulturnog učešća, usluge podrške koje osnažuju roditeljstvo i mogućnost posećivanja rođaka i ostalih, učešće u političkom i kulturnom životu, interesovanja i aktivnosti u slobodno vreme, kao i putovanje i rekreaciju.

30. Iako individualizovane usluge podrške mogu da se razlikuju u nazivu, tipu ili vrsti u zavisnosti od kulturnih, ekonomskih i geografskih karakteristika države ugovornice, sve usluge podrške moraju biti zamišljenje tako da



podržavaju uključenost u zajednicu sprečavajući izolaciju i segregaciju od ostalih zajednici, a u praksi moraju da odgovaraju toj svrsi. Važno je da cilj ovih usluga podrške bude postizanje potpune inkluzije u zajednicu. Zbog toga član 19 (b) zabranjuje svaku institucionalnu formu usluga podrške koja vrši segregaciju i ograničava ličnu samostalnost.

31. Takođe je važno imati na umu da sve usluge podrške moraju da budu smišljene i obezbeđene na način koji podržava sveukupnu svrhu ovog normativa; punu, individualizovanu, samoopredeljenu i efikasnu inkluziju i učešće, kao i samostalan život.

## **E. Član 19 (c)**

32. Usluge i olakšice pomenute u ovom delu člana 19 odnose se na usluge i olakšice za opšte stanovništvo u zajednici i nisu zasnovane na invaliditetu. One obuhvataju širok raspon usluga, kao što su mesto boravka, javne biblioteke, bolnice, škole, prevoz, prodavnice, pijace, muzeji, Internet, društveni mediji i sične olakšice i usluge. One moraju da budu dostupne, univerzalno pristupačne, prihvatljive i prilagođene svim osobama sa invaliditetom u zajednici.

33. Pristupačnost olakšica, dobara i usluga u zajednici, kao i korišćenje prava na inkluzivno zaposlenje, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, osnovni su uslovi za inkluziju i učešće osoba sa invaliditetom u zajednici. Razni programi deinstitucionalizacije pokazuju da zatvaranje institucija, bez obzira na njihovu veličinu i premeštaj štićenika u zajednicu, samo po sebi nije dovoljno. Takve reforme moraju biti praćene sveobuhvatnim programima razvoja usluga i zajednice, uključujući i programe o podizanju svesti. Strukturne reforme smišljene da povećaju sveukupnu pristupačnost u zajednici mogu da umanje potrebu za uslugama zasnovanim isključivo na invaliditetu.

34. Kada je reč o materijalnom obimu, član 19 obuhvata pristup bezbednom i odgovarajućem stambenom prostoru, individualnim uslugama i objektima i uslugama u zajednici. Pristup stambenom prostoru označava opciju života u zajednici kao takvoj. Član 19 se ne primenjuje pravilno ukoliko je stambeni prostor obezbeđen samo u specijalno projektovanim oblastima uređenim tako da više osoba sa invaliditetom moraju da žive u istoj zgradi, kompleksu ili kraju. Pristupačnost stambenog prostora za smeštaj osoba sa invaliditetom koje žive samo ili u okviru porodice mora biti obezbeđena u svim delovima zajednice kako bi se osobama sa invaliditetom pružilo pravo i mogućnost izbora. U tom smislu, neophodno je projektovati stambene zgrade bez prepreka, kao i reno-virati postojeće stambene zgrade tako da u njima više nema prepreka. Pored

toga, stambeni prostor mora da bude finansijski pristupačan osobama sa invaliditetom.

35. Usluge podrške moraju da budu dostupne u bezbednom fizičkom i geografskom pogledu svim osobama sa invaliditetom koje žive u gradskim ili seoskim područjima. Te usluge treba da budu finansijski pristupačne i da u obzir uzimaju osobe s malim prihodima. Usluge takođe moraju da budu prihvatljive, što podrazumeva obavezno ispunjavanje standardnih nivoa kvaliteta i vođenje računa o polu, starosti i kulturi.

36. Individualizovane usluge podrške koje ne omogućavaju lični izbor i samokontrolu neće moći da obezbede samostalan život u zajednici. Usluge podrške koje se pružaju kao kombinovane rezidencijalne usluge i usluge podrške (u zajedničkom „paketu“) često se nude osobama sa invaliditetom pod premisom isplativosti. Međutim, iako ova premisa sama po sebi može da bude odbačena sa ekonomskog aspekta, isplativost ne sme da bude prioritet u odnosu na suštinu konkretnog ljudskog prava. Personalna asistencija i asistenti po pravilu ne bi trebalo da se „dele“ među osobama sa invaliditetom, već samo ukoliko za to postoji potpuna i slobodna saglasnost osobe sa invaliditetom kojoj je neophodna personalna asistencija. Mogućnost izbora jedan je od tri ključna elementa prava na samostalan život u zajednici.

37. Pravo na ravnopravne usluge podrške poklapa se sa obavezom omogućavanja učešća i uključenosti osoba sa invaliditetom u procese povezane sa olakšicama i uslugama u zajednici, garantujući na taj način da će usluge odgovoriti na posebne zahteve, pol i starosno doba, a takođe garantujući nji-hovu dostupnost kako bi se ostvarilo spontano učešće osoba sa invaliditetom u zajednici. Kada govorimo o deci, suština prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu podrazumeva pravo sve dece da rastu u porodici.

## **F. Suštinski elementi**

38. Komitet smatra da je važno prepoznati suštinske elemente člana 19 kako bi se obezbedila realizacija standardizovanog minimalnog nivoa podrške dovoljnog da se primeni pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu kao obaveze svake države ugovornice. Države ugovornice treba da vode računa o tome da se suštinski elementi člana 19 uvek poštuju, naročito u vreme finansijske ili ekonomske krize. Ti suštinski elementi su:

(a) U skladu sa Opštim komentaram Komiteta br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom, obezbediti pravo na pravnu sposobnost za odlučivanje gde, sa kim i kako živeti svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na vrstu

invaliditeta;

(b) Obezbediti nediskriminaciju u pristupu stambenom prostoru, uključujući prihode i pristupačnost i u odlučivanju o obaveznim građevinskim propisima koji garantuju pristupačnost novim i renoviranim stambenim objektima;

(c) Razviti konkretan akcioni plan za samostalan život osoba sa invaliditetom u zajednici, uključujući preduzimanje koraka u omogućavanju zvanične podrške za samostalan život u zajednici tako da nezvanična podrška, npr. od strane porodice, nije jedina opcija;

(d) Razvijati, sprovoditi, nadzirati i sanckonisati neusaglašenost sa zakonodavstvom, planovima i smernicama o pristupačnosti zahteva za osnovne glavne usluge kako bi se ostvarila društvena ravnopravnost, uključujući učešće osoba sa invaliditetom u društvenim medijima i obezbedila odgovarajuća ICT kompetencija u cilju ICT zaštite i razvoja na osnovu univerzalnog dizajna;

(e) Razviti konkretan akcioni plan i preduzeti korake u razvoju i pružanju osnovnih, personalizovanih, nedeljenih i punopravih usluga podrške i drugih vrsta usluga zasnovanih na invaliditetu;

(f) Izbeći retrogresiju u ispunjavanju člana 19 osim ako je to u potpunosti opravdano i u skladu sa međunarodnim pravom;

(g) Sakupljati dosledne kvantitativne i kvalitativne podatke o osobama sa invaliditetom, uključujući i one koje i dalje žive u institucijama; i

(h) Koristiti sva raspoloživa sredstva, uključujući regionalno finansiranje u razvoju saradnje kako bi se razvile inkluzivne i dostupne usluge za samostalan život.

### **III. Obaveze država ugovornica**

39. Obaveze država ugovornica moraju odražavati prirodu ljudskih prava kao apsolutnih i odmah primenjivih (građanska i politička prava) ili postepeno primenjivih (ekonomska, socijalna i kulturna prava). Član 19 (a) predviđa da je pravo na izbor sopstvenog mesta boravka, tj. gde, kako i sa kime će osoba živeti, odmah primenjivo jer je reč o građanskom i političkom pravu. Pravo na pristup individualizovanim procenjenim uslugama podrške predviđeno u članu 19 (b) predstavlja ekonomsko, socijalno i kulturno pravo. Član 19 (c), tj. pravo na

raspolaganje uslugama i olakšicama, jeste ekonomsko, socijalno i kulturno pra-vo, iako mnogobrojne osnovne usluge, kao što su pristupačne ICT tehnologije, veb-sajtovi, društveni mediji, bioskopi, javni parkovi, pozorišta i sportski objekti, služe kako u socijalne, tako i u kulturne svrhe. Postepena realizacija zahteva neodložnu obavezu osmišljavanja i donošenja konkretnih strategija i akcionih planova, dodeljivanja sredstava za razvoj usluga podrške, kao i uvođenja novih opštih usluga koje obuhvataju i osobe sa invaliditetom.

40. Obaveza poštovanja ne podrazumeva samo negativni aspekt. Njen pozitivni aspekt zahteva od država ugovornica da preduzmu sve neophodne mere kako ni države ugovornice niti fizička lica ne bi prekršili nijedno pravo predviđeno članom 19.

41. Da bi postigle postepenu realizaciju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, države ugovornice moraju da preduzmu korake maksimalno koristeći sva dostupna sredstva<sup>6</sup>. Ti koraci moraju se preduzeti odmah ili u prihvatljivo kratkom vremenskom periodu. Treba da budu smišljeni, konkretni, ciljani, te da koriste sva odgovarajuća sredstva.<sup>7</sup> Systematično ostvarivanje prava na samostalan život u zajednici zahteva strukturne promene. Ovo se naročito odnosi na deinstitucionalizaciju u svim njenim oblicima.

42. Države ugovornice imaju obavezu da smesta otpočinu strateško planiranje na osnovu odgovarajućih vremenskih okvira i resursa, u bliskoj i uvažavajućoj saradnji sa organizacijama koje predstavljaju osobe sa invaliditetom kako bi se institucionalizovano okruženje zamenilo uslugama podrške za samostalan život. Granica mere u kojoj države ugovornice poštuju ovu obavezu povezana je sa programskim sprovođenjem, ali ne i sa pitanjem potpune zamene. Države ugovornice treba da razviju prelazne planove u direktnoj saradnji sa osobama sa invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija kako bi se postigla potpuna inkluzija osoba sa invaliditetom u zajednicu.

43. Kada neka država ugovornica pokušava da uvede retrogresivne mere u vezi sa članom 19, na primer reagujući na ekonomsku ili finansijsku krizu, ta država je obavezna da dokaže da su date mere privremene, neophodne i nediskriminatorne, odnosno da država ugovornica poštuje suštinske obaveze u merama koje je uvela.<sup>8</sup>

44. Dužnost postepene realizacije takođe zahteva pretpostavku protiv retrogresivnih mera u uživanju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Takve mere uskraćuju osobama sa invaliditetom da u potpunosti uživaju pravo na samostalan život i uključenost u zajednicu. Samim tim, retrogresivne mere

predstavljaju kršenje člana 19.

45. Državama ugovornicama je zabranjeno da preduzimaju retrogresivne mere u vezi sa minimalnim osnovnim obavezama kada je reč o pravu na samostalan život u zajednici, kao što je i navedeno u ovom Opštem komentaru.

46. Države ugovornice imaju obavezu da smesta eliminišu diskriminaciju protiv osoba sa invaliditetom, kako pojedinaca, tako i grupa, i da im garantuju jednako pravo na samostalan život i učešće u zajednici. Ovo od država ugovornica zahteva da opozovu ili reformišu politike, zakone i prakse koje osobama sa invaliditetom onemogućavaju, na primer, da odaberu sopstveno mesto boravka, ili im uskraćuju raspoloživost pristupačnog i dostupnog stambenog prostora, iznajmljivanje smeštaja ili korišćenje opštih glavnih usluga, tj. olakšica neophodnih za njihovu samostalnost. Dužnost obezbeđivanja prihvatljivog smeštaja (član 5 (3)) takođe ne podleže postepenoj realizaciji.

## **A. Obaveza poštovanja**

47. Obaveza poštovanja zahteva od država ugovornica da se uzdrže od direktnog ili indirektnog mešanja u ili bilo kakvog ograničavanja individualnog prava na samostalan život i uključenost u zajednicu. Države ugovornice ne treba nikome da ograničavaju niti uskraćuju mogućnost samostalnog života u zajednici, što se odnosi i na zakone koji osobama sa invaliditetom direktno ili indirektno ograničavaju samostalnost i opcije da izaberu sopstveno mesto boravka, odnosno gde, kako i sa kime će živeti. Države ugovornice treba da sprovedu reformu svih zakona koji ometaju prava predviđena članom 19 Konvencije.

48. Ova obaveza takođe od država ugovornica zahteva da opozovu odnosno da se uzdrže od usvajanja zakona, politika i struktura koje održavaju i stvaraju prepreke u pristupu uslugama podrške, kao i opštim olakšicama i uslugama. Ovo takođe nameće obavezu oslobađanja svih pojedinaca koji su protiv svoje volje zatvoreni u institucije za mentalno zdravlje ili im je na bilo koji način zbog invaliditeta uskraćena sloboda. Isto tako, ovo obuhvata zabranu svih oblika stambenog stanovanja i nameće obavezu zamene režima zamenskog odlučivanja alternativno odlučivanja.

49. Poštovanje prava osoba sa invaliditetom prema članu 19 znači da države ugovornice treba da postepeno ukinu institucionalizaciju. Države ugovornice ne mogu da grade nove institucije niti da renoviraju stare institucije osim u meri u kojoj je to neophodno da bi se zaštitila fizička bezbednost štićenika. Institucije ne treba proširivati i ne treba primati nove štićenike umesto onih koji odlaze,

a isto tako ne bi trebalo osnivati ni „satelitske“ oblike životnog uređenja koji se izdvajaju iz institucija, podsećaju na samostalan život (stanovi ili domovi za pojedince), ali su ipak vezani za matične institucije.

## **B. Obaveza zaštite**

50. Obaveza zaštite zahteva od država ugovornica da preduzmu mere kako bi sprečile članove porodice i treća lica da se direktno ili indirektno mešaju u uživanje prava na samostalan život u zajednici. Dužnost zaštite zahteva od država ugovornica da usvoje i sprovedu zakone i politike koji zabranjuju svako ponašanje članova porodice, trećih lica, pružalaca usluga, vlasnika zemljišta ili pružalaca opštih usluga koje podriva puno uživanje prava na uključenost i samostalan život u zajednici.

51. Države ugovornice treba da vode računa o tome da se javna ili privatna sredstva ne troše na održavanje, osnivanje, izgradnju postojećih i novih institucija u bilo kom obliku institucionalizacije. Osim toga, države ugovornice moraju sprečiti osnivanje privatnih institucija pod maskom „življenja u zajednici“.

52. Podrška treba uvek da se zasniva na individualnim zahtevima, a ne na interesu pružalaca usluga. Države ugovornice treba da uspostave mehanizme praćenja pružalaca usluga, da usvoje mere kojima će se osobe sa invaliditetom zaštititi od toga da budu sakrivene u porodici ili izolovane u institucijama, kojima će se deca zaštititi od napuštanja ili institucionalizacije na osnovu invaliditeta, te da uspostave odgovarajuće mehanizme za otkrivanje slučajeva nasilja nad osobama sa invaliditetom od strane trećih lica. Države ugovornice takođe treba da zabrane direktorima i/ili upravnicima rezidencijalnih institucija da postanu staratelji šticećenika.

53. Dužnost zaštite takođe obuhvata zabranu diskriminatorne prakse, na primer isključivanja pojedinaca ili grupa iz pojedinih obezbeđenih usluga. Države ugovornice treba da zabrane i da spreče treća lica u nametanju praktičnih ili proceduralnih prepreka za samostalan život i uključivanje u zajednicu, odnosno da vode računa o tome da obezbeđene usluge budu u skladu sa samo-stalnim životom u zajednici i da osobama sa invaliditetom ne bude uskraćena mogućnost iznajmljivanja stana ili da budu u nepovoljnom položaju na tržištu stanova. Opšte usluge u zajednici koje su otvorene za javnost, na primer biblioteke, bazeni, javni parkovi/prostori, prodavnice, pošte ili bioskopi, treba da budu pristupačni i da ispunjavaju zahteve osoba sa invaliditetom, kao

što je predviđeno u Opštem komentaru Komiteta br. 2 (2014) Pristupačnost<sup>9</sup>.

## C. Obaveza ispunjenja

54. Obaveza ispunjenja zahteva od država ugovornica da zagovaraju, olakšaju i obezbede odgovarajuće zakonodavne, administrativne, budžetske, pravosudne, programske, promotivne i druge mere u cilju postizanja pune ispunjenosti prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu, kao što je predviđeno u Konvenciji. Obaveza ispunjenja takođe od država ugovornica zahteva da preduzmu mere za ukidanje praktičnih prepreka za puno ostvarivanje prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu, kao što su nepristupačan stambeni prostor, ograničena pristupačnost usluga podrške na osnovu invalidi-diteta, nepristupačni objekti, roba i usluge u zajednici i predrasude protiv osoba sa invaliditetom.

55. Države ugovornice treba da osnaže porodice kako bi podržale svoje članove sa invaliditetom u ostvarivanju prava na samostalan život i uključenost u zajednicu.

56. U sprovođenju zakonodavstva, politika i programa države ugovornice moraju blisko da saraduju i da aktivno uključe veliki broj osoba sa invaliditetom putem predstavničkih organizacija o svim aspektima koji se odnose na samo-stalan život u zajednici, naročito kada je reč o razvoju usluga podrške i ulaganju sredstava u usluge podrške u zajednici.

57. Države ugovornice moraju da usvoje strategiju i konkretan akcioni plan deinstitucionalizacije. To podrazumeva dužnost sprovođenja strukturnih reformi, povećanje pristupačnosti za osobe sa invaliditetom u zajednici i podizanje svesti među svima u društvu o inkluziji osoba sa invaliditetom u zajednicu.

58. Deinstitucionalizacija takođe zahteva sistemsku transformaciju koja podrazumeva zatvaranje institucija i ukidanje propisa o institucionalizaciji u okviru sveobuhvatne strategije. Pored uspostavljanja čitavog niza individualizovanih usluga podrške, što obuhvata individualizovani plan tranzicije sa budžetom i vremenskim okvirom, treba razvijati i inkluzivne usluge podrške. Stoga je neophodan koordinisan zajednički pristup vlasti koji garantuje reforme, budžet i stav na svim nivoima i sektorima vlasti, uključujući i lokalne vlasti.

59. Programi i ovlašćenja za podržavanje samostalnog života u zajednici moraju da obuhvataju troškove povezane sa invaliditetom. Osim toga, za dei-

<sup>9</sup> [http://tbinternet.ohchr.org/\\_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en)

nstitucionalizaciju je presudno obezbediti dovoljan broj raspoloživih pristupačnih i dostupnih stanova, uključujući smeštaj za porodice. Takođe je važno da pristup smeštaju ne bude uslovljen zahtevima koji smanjuju samostalnost i nezavisnost osoba sa invaliditetom. Zgrade i prostori koji su otvoreni za javnost i svi vidovi prevoza moraju biti osmišljeni tako da ispune zahteve svih osoba sa invaliditetom. Države ugovornice moraju da preduzmu odlučne i hitne korake kako bi preusmerili sredstva u omogućavanje samostalnog života u zajednici za osobe sa invaliditetom.

60. Usluge podrške zasnovane na invaliditetu moraju biti raspoložive, dostupne, pristupačne, prihvatljive i prilagođene svim osobama sa invaliditetom, kao i da uzimaju u obzir razne uslove života, kao što su, na primer, pojedinačni ili porodični prihodi i individualne okolnosti, odnosno pol, starost, nacionalno ili etničko poreklo, jezički, verski, seksualni i/ili rodni identitet. Model ljudskih prava u vezi sa invaliditetom ne dozvoljava izopštavanje osoba sa invaliditetom iz bilo kog razloga, pa ni na osnovu vrste i obima neophodnih usluga podrške. Usluge podrške, uključujući ličnu pomoć, ne treba da se dele sa ostalima osim ako tako nije odlučeno na osnovu slobodnog pristanka i informisanosti osoba sa invaliditetom.

61. Države ugovornice treba da u kriterijume podobnosti za dobijanje pomoći uključi sledeće elemente: procena treba da se zasniva na pristupu ljudskih prava u odnosu na invaliditet i da se usredsredi na zahteve date osobe zbog prepreka u okviru društva umesto na invaliditet, te da uzme u obzir i da sledi volju i preferencije te osobe i obezbedi punu uključenost osoba sa invaliditetom u proces odlučivanja.

62. Gotovinski transferi kao što su nadoknade za invaliditet predstavljaju jedan od načina na koji države ugovornice pružaju podršku osobama sa invaliditetom u skladu sa članovima 19 i 28 Konvencije. Ti gotovinski transferi često priznaju troškove povezane sa invaliditetom i olakšavaju uključivanje osoba sa invaliditetom u zajednicu. Gotovinski transferi takođe se odnose na situacije siromaštva i krajnjeg siromaštva sa kojima se nekada suočavaju osobe sa invaliditetom. Države ugovornice ne smeju da otežavaju nevolje sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom tako što će im smanjivati prihode u vreme ekonomske ili fi-nansijske krize ili na osnovu mera štednje jer to nije u skladu sa standardima o ljudskim pravima utvrđenim u stavu 38 iznad.

63. Podršku za osobe sa invaliditetom treba proceniti putem personalizovanog pristupa i prilagoditi posebnim aktivnostima i stvarnim preprekama sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju prilikom uključivanja u zajednicu. Procena treba da uzme u obzir to da je osobama sa invaliditetom neophodan pristup učešću u aktivnostima koje vremenom variraju. Države ugovornice treba



da se postaraju da personalizovanje podrške, uključujući gotovinske transfere/ lične budžete, uzme u obzir i da se pozabavi izazovima na koje nailaze osobe sa invaliditetom u životu u seoskim i/ili gradskim područjima.

64. Države ugovornice treba da obezbede i da blagovremeno distribuiraju ažurirane i tačne informacije neophodne za informisano odlučivanje o izborima u vezi sa samostalnim životom i uslugama podrške u zajednici u pristupačnim formatima, uključujući Brajevu azbuku, znakovni jezik, taktilne formate, formate olakšanog čitanja (Easy Read) i alternativne i augmentativne načine komunikacije.

65. Države ugovornice treba da se postaraju da zaposleni koji rade u službama pobezanim sa invaliditetom, kao i svi oni koji uskoro treba da se zaposle u tim službama, uključujući osoblje, donosiocce odluka i državne službenike koji nadziru usluge za osobe sa invaliditetom, budu adekvatno obučeni o samostalnom životu u zajednici, kako u teoriji, tako i u praksi. Države ugovornice takođe treba da postave kriterijume u skladu sa članom 19 o licima koja se prijavljuju za dozvolu za pružanje društvene podrške osobama sa invaliditetom za život u zajednici, odnosno da procene kako ta lica obavljaju svoje dužnosti.

66. Države ugovornice takođe treba da vode računa o tome da međunarodna saradnja prema članu 32 i tako nastale investicije i projekti ne podstiču prepreke za samostalan život u zajednici, već da umesto toga ukidaju prepreke i podržavaju ostvarivanje prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Posle svih vrsta nesreća, tj. katastrofa, važno je ne praviti nove prepreke jer je to predviđeno kao element ispunjavanja člana 11 Konvencije.

67. Države ugovornice moraju da obezbede dostupnost pravde i pravne pomoći, odgovarajućih pravnih saveta, pravnih lekova i podrške, uključujući i razuman i proceduralni smeštaj za osobe sa invaliditetom koje žele da ostvare svoje pravo na samostalan život u zajednici.

68. Države ugovornice treba da obezbede adekvatne usluge podrške porodičnim negovateljima kako bi oni mogli da podrže svoje dete ili rođaka u samostalnom životu u zajednici. Ova podrška obuhvata usluge produženog boravka, nege o detetu i ostale usluge podrške roditeljima. Finansijska podrška takođe je presudna za porodične negovatelje koji često žive u krajnjem siromaštvu i nemaju mogućnost pristupa tržištu rada. Države ugovornice isto tako treba da obezbede socijalnu podršku porodicama i da podstiču razvoj savetodavnih usluga, krugova podrške i ostalih odgovarajućih opcija podrške.

69. Države ugovornice moraju redovno da sprovedu ankete i ostale oblike analize koji daju podatke o fizičkim, komunikacijskim, infrastrukturnim preprekama, kao i preprekama u životnom okruženju i stavovima na koje nailaze osobe sa invaliditetom, a takođe i podatke o zahtevima za ostvarivanje samostalnog života u zajednici.

## **IV. Povezanost sa ostalim odredbama Konvencije**

70. Pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu međusobno je povezano sa uživanjem drugih ljudskih prava zagarantovanih u Konvenciji. U isto vreme, nije reč samo o zbiru tih prava jer ovo pravo potvrđuje da sva prava treba da budu ostvarena i ispunjena zajednici gde osoba odabere da živi i gde je moguće puno ostvarenje slobodnog i kompletnog razvoja ličnosti.

71. Konsultovanje i aktivno uključivanje osoba sa invaliditetom preko predstavničkih organizacija (član 4 (3)) presudni su za usvajanje svih planova i strategija, kao i za naknadno praćenje i nadziranje ostvarivanja is prava na samostalan život u zajednici. Donosioci odluka na svim nivoima moraju aktivno da uključe i konsultuju veliki broj osoba sa invaliditetom, kao i organizacije žena sa invaliditetom, starijih osoba sa invaliditetom, dece sa invaliditetom, osoba sa psiho-socijalnim smetnjama i osoba sa intelektualnim smetnjama.

72. Nediskriminacija (član 5) u vezi sa samostalnim životom i uključivanjem u zajednicu važna je kada je reč o dobijanju i korišćenju usluga podrške. Države ugovornice treba da definišu kriterijume podobnosti i procedure za pristup uslugama podrške na nediskriminatoran način, objektivno i fokusirajući se na zahteve osoba, a ne na vrstu invaliditeta, u skladu sa pristupom zasnovanim na ljudskim pravima. Uspostavljanje posebnih usluga za osobe sa invaliditetom u određenim okolnostima u kojima se nađu osobe sa invaliditetom i u skladu sa njihovim zahtevima, kao što su usluge za decu, studente, zaposlene i starije osobe sa invaliditetom, ne treba smatrati diskriminatornim kršenjem Konvencije nego pravednom i zakonski dostupnom afirmativnom radnjom. Osobe sa invaliditetom suočene sa diskriminacijom u smislu člana 19 moraju da imaju na raspolaganju efikasne i pristupačne pravne lekove.

73. Žene i devojčice sa invaliditetom (član 6) češće su isključene i izolovane, odnosno suočene sa većim ograničenjima kada je reč o mestu boravka i o načinu života usled paternalističkog stereoptipa i patrijarhalnih društvenih obrazaca o

položaju žene u društvu. Žene i devojčice sa invaliditetom takođe doživljavaju rodnu, višestruku i unakrsnu diskriminaciju, institucionalizaciju, nasilje, uključujući seksualno nasilje i seksualno zlostavljanje<sup>10</sup>. Države ugovornice moraju da obezbede pristupačne ili besplatne pravne lekove i usluge podrške žrtvama nasilja i zlostavljanja. Žene sa invaliditetom koje se suočavaju sa porodičnim nasiljem često ekonomski, fizički ili emotivno više zavise od nasilnika koji su im često negovatelji, što žene sa invaliditetom sprečava da izađu iz takvih veza i donosa i vodi ka daljoj društvenoj izolaciji. Stoga, u ostvarivanju prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu treba obratiti posebnu pažnju na rodnu ravno-pravnost, ukidanje rodne diskriminacije i patrijarhalnih društvenih obrazaca.

74. Kulturne norme i vrednosti mogu negativno da ograniče izbore i kontrolu žena i devojčica sa invaliditetom kada je reč o uređenju života, da ograniče njihovu samostalnost, primoraju ih na određeni način života, da od njih zahtevaju da potisnu sopstvene zahteve i da se, umesto toga, stave u službu tuđih zahteva i preuzmu određene uloge u okviru porodice.<sup>11</sup> U svojoj proceni socijalnih usluga i podrške države ugovornice treba da preduzmu mere protiv diskriminacije i prepreka u odnosu na žene, a takođe da vode računa o tome da razne politike, programi i strategije o dostupnosti socijalnih usluga i podrške uzimaju u obzir ravnopravnost između žena i muškaraca.

75. Države ugovornice isto tako treba da se postaraju da se te mere u cilju razvoja, osnaživanja i unapređivanja položaja žena i devojčica sa invaliditetom (član 6 (2)) pozabave rodnom nejednakošću u proceni podrške i socijalne zaštite. Države ugovornice treba da usvoje odgovarajuće mere o balansu između posla i privatnog života (resursi, vreme, usluge) koje podržavaju žene sa invaliditetom u njihovom (ponovnom) izlasku na otvoreno tržište rada i da obezbede jednaka prava i odgovornosti žena i muškaraca u obavljanju roditeljskih obaveza<sup>12</sup>. Države ugovornice takođe su odgovorne i da žrtvama rodno zasnovanog nasilja obezbede sigurne kuće koje će biti potpuno dostupne ženama i devojčicama sa invaliditetom.

76. Postojanje adekvatnih usluga podrške koje uzimaju u obzir uzrast devojčica i dečaka sa invaliditetom je od vitalnog značaja za njihovo ravnopravno uživanje ljudskih prava (član 7). Presudno je poštovanje razvojnih kapaciteta dece sa invaliditetom i podržavanje u njihovom donošenju odluka o izborima koji utiču na njih. Takođe je važno obezbediti podršku, informacije i smernice porodicama (član 23) u pogledu sprečavanja institucionalizacije dece sa invaliditetom i osmisliti inkluzivne politike o usvajanju kako bi se deci sa invaliditetom obezbedile ravnopravne mogućnosti.

77. Kada je reč o društvenim interakcijama i odnosima sa vršnjacima,

<sup>10</sup>Videti Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 (2016) Žene i devojčice sa invaliditetom.

<sup>11</sup>Isto, stavovi 8, 18, 29 i 55.

<sup>12</sup>Komitet za eliminaciju diskriminacije nad ženama, Opšta preporuka br. 21 (13. sednica održana 1994. godine) Ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima

tinejdžeri nekada više vole asistente ili profesionalne tumače znakovnog jezika od nezvanične podrške koju im pružaju rođaci. Države ugovornice treba da uspostave inovativne oblike podrške i dostupnih usluga za decu i adolescente sa invaliditetom direktno ili preko predstavničkih organizacija. Deca sa invaliditetom nekada je potrebna podrška u bavljenju sportom ili u nekim aktivnostima u zajednici u zavisnosti od njihovog uzrasta. Adolescentima sa invaliditetom treba omogućiti da provode vreme i učestvuju u rekreativnim aktivnostima sa njihovim vršnjacima. Države ugovornice moraju da obezbede asistivna sredstva i tehnologije radi lakšeg uključivanja adolescenata sa invaliditetom u mreže njihovih vršnjaka. Osim toga, usluge koje olakšavaju odrastanje mladih ljudi, odnosno njihov prelazak u zrelo doba, uključujući podršku u iseljavanju iz porodičnog doma, zaposlenju i visokoškolskom obrazovanju presudne su za ostvarivanje samostalnog života.

78. Podizanje svesti (član 8) je neophodno za stvaranje otvorenih, osnažujućih i inkluzivnih zajednica jer član 19 naposljetku govori o transformaciji zajednica. Stereotipi, diskriminacija zasnovana na sposobnostima i pogrešne predstave koje sprečavaju osobe sa invaliditetom da žive samostalno moraju biti iskorenjeni, dok se u društvu mora promovirati pozitivna slika o osobama sa invaliditetom. Podizanje svesti treba sprovoditi među vlastima, državnim službenicima, stručnjacima, medijima, opštoj javnosti, osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama. Sve aktivnosti usmerene na podizanje svesti treba obavljati u čvrstoj saradnji sa osobama sa invaliditetom preko predstavničkih organizacija.

79. Prava predviđena u članu 19 povezana su sa obavezama država ugovornica u pogledu pristupačnosti (član 9) zato što je opšta pristupačnost svih zgrada u okruženju, prevoza, informacija, komunikacija i olakšica i usluga otvorenih za javnost u datoj zajednici preduslov za samostalan život u zajednici. Član 9 zahteva prepoznavanje i uklanjanje prepreka u zgradama koje su otvorene za javnost putem revizije propisa o građevinskoj kontroli i urbanističkom planiranju, uključivanjem standarda o univerzalnom dizajnu u razne sektore, kao i utvrđivanjem standarda o pristupačnosti stambenih zgrada.

80. Države ugovornice moraju unapred da uzmu u obzir obavezu pružanja usluga podrške osobama sa invaliditetom u svim aktivnostima upravljanja rizikom od nesreća (član 11) i da se postaraju da osobe sa invaliditetom ne budu ostavljene ili zaboravljene u takvim situacijama. Takođe je važno da posle oružanih sukoba, humanitarnih katastrofa ili prirodnih nepogoda ne budu ponovo podignute prepreke. Procesi rekonstrukcije moraju osobama sa invaliditetom obezbediti potpuno neometan pristup samostalnom životu u zajednici.

81. Jednako priznanje pred zakonom (član 12) garantuje svim osobama sa invaliditetom pravo na ostvarivanje pune poslovne sposobnost i, samim tim, ravnopravnost u izboru i kontroli nad sopstvenim životom tako što će moći da biraju gde, sa kime i kako žele da žive, te da dobiju podršku u skladu sa sopstvenom voljom i preferencijama. Da bi se u potpunosti ostvario prelazak na podržano odlučivanje i primena prava zagwarantovanih u članu 12, neophodno je da osobe sa invaliditetom imaju priliku da razvijaju i izražavaju svoju volju i preferencije kako bi pravnu sposobnost iskoristile na ravnopravnoj osnovi sa drugima. U tom cilju, one moraju da budu deo zajednice. Osim toga, podrška u korišćenju poslovne sposobnosti treba da se obezbedi primenom pristupa zasnovanog na zajednici, tj. pristupa koji poštuje volju i preferencije pojedinaca sa invaliditetom.

82. Pristup pravdi kao što je to predviđeno in član 13 predstavlja osnov za ostvarivanje punog uživanja prava na samostalan život u zajednici. Države ugovornice moraju da obezbede da sve osobe sa invaliditetom imaju poslovnu sposobnost i tretman na sudu. Isto tako, države ugovornice treba obavezno da vode računa o tome da sve odluke koje se tiču samostalnog života u zajednici mogu da podležu žalbama, tj. apelaciji. Podrška u omogućavanju samostalnog života u zajednici mora da se primenuje kao pravo i ovlašćenje. Da bi se postigla ravnopravna i efikasna dostupnost pravde, neophodna su osnovna prava na pravnu pomoć, podršku i proceduralna prilagođavanja u skladu sa uzrastom.

83. Nevoljna institucionalizacija na osnovu invaliditeta ili povezanih okolnosti kao što su pretpostavljena „opasnost“ i ostali faktori razrađeni u smernicama Komiteta o članu 14 često su prouzrokovani ili povećani nedostatkom specijalnih usluga podrške na osnovu invaliditeta. Zbog toga će poštovanje člana 19 naposletku sprečiti kršenje člana 14.

84. Od ključnog značaja jeste vođenje računa o tome da usluge podrške ne ostavljaju prostor za potencijalno zlostavljanje ili iskorištavanje osoba sa invaliditetom ili bilo kakvo nasilje nad njima (član 16). Nadzor usmeren na invaliditet, rod i uzrast, pravni lekovi i olakšice moraju biti dostupni svim osobama sa invaliditetom koje koriste usluge predviđene u članu 19 i koje se moguće suočavaju sa zlostavljanjem, nasiljem i iskorištavanjem. S obzirom na to da institucije obično izoluju osobe koje stanuju u njima od ostatka zajednice, institucionalizovane žene i devojčice sa invaliditetom su dodatno izložene rodno zasnovanom nasilju, uključujući nasilnu sterilizaciju, seksualno i fizičko zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje i dalju izolaciju. One se takođe suočavaju sa većim preprekama u prijavljivanju nasilja. Neophodno je da države ugovornice u svom nadzoru institucija obuhvate ova pitanja i da omoguće obeštećenje ženama sa invaliditetom koje su izložene rodno zasnovanom nasilju u institucijama.

85. Bez podrške ličnoj pokretljivosti (član 20), pred osobama sa invaliditetom i dalje će postojati prepreke za samostalan život u zajednici. Obezbeđivanje pristupačnih i dostupnih kvalitetnih pomagala, uređaja, asistivnih tehnologija i oblika žive pomoći i posrednika, kao što je predviđeno članom 20, predstavlja preduslov za potpuno uključivanje i učešće osoba sa invaliditetom u okviru njihovih zajednica.

86. Osobe sa invaliditetom imaju pravo na pristup svim javnim informacijama u adekvatnim formatima, i da traže, dobijaju i izražavaju informacije i ideje na ravnopravnoj osnovi sa ostalima (član 21). Komunikacija se može obezbediti u oblicima i formatima po njihovom sopstvenom izboru, uključujući Brajevu azbuku, znakovni jezik, taktilne formate, formate olakšanog čitanja (Easy Read) i alternativne načine, sredstva i formate komunikacije. Značajno je da protok komunikacije i informacije bude dvosmeran, te da su usluge i olakšice dostupne pojedincima koji koriste različite načine komunikacije. Od posebnog značaja je to da informacije o uslugama podrške i šemama socijalne zaštite, uključujući mehanizme povezane sa invaliditetom, budu dostupni i raspoloživi iz raznovrsnih izvora kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo donošenje potpuno svesne odluke i izbora o tome gde, sa kime i kako će živeti i koja vrsta usluga im najviše odgovara. Takođe je od presudnog značaja da mehanizmi omogućavaju potpun pristup povratnim informacijama i žalbama u komunikaciji.

87. Države ugovornice treba da vode računa o tome da prilikom obezbeđivanja usluga podrške prema članu 19, privatnost, porodica, dom, prepiska i čast osoba sa invaliditetom budu zaštićeni od svakog nezakonitog uplitanja/uticaja (član 22). U slučaju nezakonitog uplitanja, svim osobama sa invaliditetom koje koriste usluge podrške moraju imati na raspolaganju nadzor zasnovan na invaliditetu, rodu i uzrastu, kao i pravne lekove i olakšice.

88. Pravo na samostalan život u zajednici blisko je povezan sa pravom porodica sa decom ili roditeljima sa invaliditetom (član 23). Ako ne postoje podrška i usluge zasnovane u okviru zajednice, to može da izazove finansijski pritisak i ograničenja porodicama osoba sa invaliditetom; prava zagarantovana u članu 23 Konvencije predstavljaju osnov za sprečavanje oduzimanja dece porodicama i njihove institucionalizacije, kao i za podršku porodicama u životu u okviru zajednice. Ova prava takođe su važna za sprečavanje oduzimanje dece od roditelja sa invaliditetom. Države ugovornice treba da obezbede smernice i podršku porodicama u promovisanju prava dece, kao i njihove uključenosti i učešća u zajednici.

89. Samostalan život i uključivanje u zajednicu suštinski su povezani sa inkluzivnim obrazovanjem (član 24) jer zahtevaju priznavanje prava osoba sa

invaliditetom na samostalan život i uživanje u uključenosti i učešću u zajednici.<sup>13</sup> Inkluzija osoba sa invaliditetom u opšti obrazovni sistem podstiče dalju inkluziju osoba sa invaliditetom u okviru zajednice. Deinstitutionalizacija takođe zahteva uvođenje inkluzivnog obrazovanja. Države ugovornice treba da budu svesne uloge koju će ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje imati u izgradnji prednosti, veština i kompetencija neophodnih za sve osobe sa invaliditetom kako bi uživale, imale koristi od i doprinosile svojim zajednicama.

90. Opšte zdravstvene ustanove i usluge (član 25) moraju biti dostupne, pristupačne, prilagođene i prihvatljive svim osobama sa invaliditetom u njihovim zajednicama, uključujući i pozdravljajući podršku koja je potrebna nekim osobama sa invaliditetom (sa složenim zahtevima u komunikaciji, psiho-socijalnim smetnjama, intelektualnim smetnjama i/ili gluvim osobama) tokom hospitalizacije, operacija i traženja medicinskih saveta. Obezbeđivanje medicinskih sestara, fizioterapeuta, psihijatarata ili psihologa u bolnicama kao i kod kuće predstavlja sastavni deo zdravstvene zaštite i ne treba se smatrati ispunjavanjem obaveza država ugovornica prema članu 19, već prema članu 25.

91. Postoji međuzavisnost između samostalnog života u zajednici, rehabilitacije i rehabilitacije (član 26). Pojednim osobama sa invaliditetom korišćenje usluga rehabilitacije nije omogućeno ukoliko ne dobijaju dovoljno individualizovane podrške. U isto vreme, svrha rehabilitacije jeste da se osobe sa invaliditetom osposobe za puno i efikasno učešće u zajednici. Rehabilitacija i rehabilitacija osoba sa invaliditetom mora uvek da poštuje njihovu slobodnu i informisanu saglasnost. Rehabilitacija i re-rehabilitacija su relevantne pre svega u vezi sa obrazovnim, poslovnim, zdravstvenim i socijalnim pitanjima.

92. Postojanje individualizovanih usluga podrške, uključujući personalnu asistenciju, često je preduslov za efikasno uživanje prava na rad i zaposlenje (član 27). Osim toga, osobe sa invaliditetom treba da postanu poslodavci, menadžeri ili instruktori za specijalne usluge podrške zasnovane na invaliditetu. Na taj način će primena člana 19 pomoći u postepenom ukidanju segregisanog zapošljavanja osoba sa invaliditetom u zaštitnim radionicama.

93. Da bi se osobama sa invaliditetom omogućilo uživanje odgovarajućeg životnog standarda (član 28), države ugovornice treba da im obezbede, između ostalog, pristup uslugama podrške koje će ih osposobiti za samostalan život. Zbog toga su države ugovornice obavezne da obezbede pristup odgovarajućim i pristupačnim uslugama, uređajima i ostaloj pomoći u slučaju zahteva zasnovanih na invaliditetu, naročito onim osobama sa invaliditetom koje žive u siromaštvu. Osim toga, neophodna je raspoloživost javnih i subvencionisanih stambenih programa u zajednici. Smatra se suprotnim Konvenciji ako osobe sa invaliditetom

moraju same da snose troškove povezane sa invaliditetom.

94. Da bi imale uticaj i učestvovala u odlukama relevantnim za razvoj njihove zajednice, sve osobe sa invaliditetom treba da uživaju i koriste svoja prava na učešće u političkom i javnom životu (član 29), lično ili preko predstavničkih organizacija. Odgovarajuća podrška može da pruži dragocenu pomoć osobama sa invaliditetom u korišćenju njihovog prava da glasaju na izborima, da učestvuju u političkom životu i da obavljaju javne poslove. Važno je obezbediti da njihovi pomoćnici ili ostalo osoblje koje im pruža podršku ne ograničavaju ili zloupotrebljavaju izbor osoba sa invaliditetom prilikom ostvarivanja njihovog glasačkog prava na izborima.

95. Kulturni život, rekreacija, razonoda i sport (član 30) su važne dimenzije života u zajednici u kojoj se može sprovoditi i ostvarivati inkluzija, na primer, obezbeđivanjem pristupačnosti i inkluzivnosti događaja, aktivnosti i objekata za osobe sa invaliditetom. Personalni asistenti, vodiči, osobe zadužene za čitanje, profesionalni tumači znakovnog jezika i taktilnih formata, između ostalih, doprinose inkluzivnom životu u zajednici u skladu sa voljom i preferencijama osoba sa invaliditetom. Važno je da se korišćenje podrške bilo koje vrste smatra sastavnim delom troškova u vezi sa invaliditetom jer takve usluge podrške podstiču inkluziju i samo-stalan život u okviru zajednice. Treba obezbediti besplatan ulaz asistentima koji su neophodni za učešće osoba sa invaliditetom u kulturnim i rekreativnim aktivnostima. Takođe ne bi trebalo da postoje nikakva ograničenja o tome gde, kada i za kakve aktivnosti će biti neophodna pomoć, na nacionalnom i međunarodnom nivou.

96. Podaci i informacije moraju se sistematično razvrstati (član 31) na osnovu invaliditeta u svim oblastima, uključujući i stambeni prostor, uređenje života, šeme socijalne zaštite, kao i dostupnost samostalnog života, podrške i usluga. Informacije treba da omoguće redovnu analizu o napretku postignutom u deinstitucionalizaciji i tranziciji na usluge podrške u zajednici. Važno je da pokazatelji odražavaju posebne okolnosti u svakoj državi ugovornici.

97. Međunarodna saradnja (član 32) mora se obavljati na način koji garantuje investiranje inostrane pomoći u usluge podrške u lokalnim zajednicama koje poštuju volju i preferencije osoba sa invaliditetom i podstiču njihovo pravo na izbor gde, sa kime i u kakvom obliku uređenja će živeti, a u skladu sa članom 19. Investiranje novca dobijenog u okviru međunarodne saradnje u razvoj novih institucija, boravka u zatvorenim uslovima ili institucionalnih modela zaštite nije prihvatljivo zato što to dovodi do segregacije i izolacije osoba sa invaliditetom.



## V. Sprovođenje na nacionalnom nivou

98. Komitet navodi da države ugovornice mogu naići na izazove na nacionalnom nivou prilikom ostvarivanja prava na samostalan život i uključivanje u zajednicu. Međutim, u skladu sa normativnim sadržajem i obavezama navedenim u prethodnom tekstu, države ugovornice bi trebalo da preduzmu sledeće korake kako bi postigle potpuno sprovođenje člana 19 Konvencije:

(a) Da opozovu sve zakone koji osobama sa invaliditetom, bez obzira na vrstu invaliditeta, onemogućavaju da odaberu gde, sa kime i kako će živeti, što uključuje i njihovo pravo da ne budu smešteni u zatvoren prostor zbog bilo koje vrste invaliditeta.;

(b) Da usvoje i primenjuju zakone, standarde i druge mere kako bi se svim osobama sa invaliditetom omogućio pristup lokalnim zajednicama i okruženju, kao i informacijama i komunikaciji;

(c) Da vode računa o tome da programi socijalne zaštite ispunjavaju zahteve velikog broja osoba sa raznim vrstama invaliditeta na ravnopravnoj osnovi sa drugima;

(d) Da princip univerzalnog dizajna kako za fizički, tako i za virtuelni prostor uključe u politike, zakone, standarde i ostale mere, što podrazumeva i praćenje realizacije/izvršavanja obaveza; da revidiraju svoje građevinske zakone kako bi se uskladili sa principima univerzalnog dizajna i zakonodavnim smernicama o izgradnji koji su navedeni u Opštem komentaru Komiteta br. 2 (2014) Pristupačnost;

(e) Da svim osobama sa invaliditetom omogućе materijalna i proceduralna prava na samostalan život u zajednici;

(f) Da informišu osobe sa invaliditetom o njihovom pravu na samostalan život i uključenost u zajednicu na načine koji su im razumljivi i da obezbede obuke osnaživanja čiji je cilj da osobe sa invaliditetom saznaju kako da ostvaruju svoja prava;

(g) Da usvoje jasne i ciljane strategije deinstitucionalizacije sa tačno utvrđenim vremenskim okvirima i odgovarajućim budžetima kako bi se ukinu-li svi oblici izolacije, segregacije ili institucionalizacije osoba sa invaliditetom. Posebnu pažnju treba obratiti na osobe sa psiho-socijalnim i/ili intelektualnim smetnjama i na decu sa invaliditetom koja trenutno borave u institucijama;

- (h) Da stvore svest u vezi sa negativnim stavovima i stereotipima o osobama sa invaliditetom i da obezbede transformaciju zajednice u pokušaju da se razviju individualizovane i dostupne opšte usluge;
- (i) Da se postaraju da učešće osoba sa invaliditetom, lično ili preko predstavničkih organizacija, bude ključno za transformisanje usluga podrške i zajednica, kao i za smišljanje i sprovođenje strategija deinstitucionalizacije;
- (j) Da usvoje sveobuhvatne politike i zakonodavne smernice i dodele finansijska sredstva za izgradnju pristupačnih i dostupnih stambenih jedinica, zgrada u okruženju, javnog prostora i prevoza, zajedno sa odgovarajućim vremenskim okvirom za njihovo sprovođenje i efikasnim, delotvornim i srazmernim sankcijama u slučaju njihovog kršenja od strane državnih ili privatnih ustanova;
- (k) Da dodele sredstva za razvoj dovoljnog broja odgovarajućih usluga podrške usmerenih na osobu/"korisnika" koje samostalno mogu da koriste sve osobe sa invaliditetom, kao što su personalna asistencija, vodiči, osobe zadužene za čitanje i profesionalni tumači znakovnog jezika;
- (l) Da osmisle postupke tendera za usluge podrške osobama sa invaliditetom koje žive samostalno u zajednici tako da ti postupci uzmu u obzir normativni sadržaj člana 19;
- (m) Da uspostave mehanizme za praćenje postojećih institucija i rezidencijalnih usluga, strategija deinstitucionalizacije i ostvarivanja samostalnog života u zajednici, imajući na umu ulogu nezavisnih okvira za praćenje; i
- (n) Da praćenje i sprovođenje predviđene članom 19 primenjuju u punoj saradnji sa i uz učešće osoba sa invaliditetom preko predstavničkih organizacija.





**НАЦИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА  
ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ СРБИЈЕ**



**МИНИСТАРСТВО ЗА РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ  
БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА**